

MEDNARODNO RAZVOJNO
SODELOVANJE SLOVENIJE
SLOVENIA'S DEVELOPMENT
COOPERATION

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA GOSPODARSKI
RAZVOJ IN TEHNOLOGIJO

BILTEN

REVITALIZACIJA RURALNOG PROSTORA UKLJUČIVANJEM PRIRODNE I KULTURNE BAŠTINE U TURISTIČKU PONUDU “TREBIŽAT HERITAGE TRAILS”

HERCEGOVAČKI STAP
Udruga za ruralni i regionalni razvoj

razvojni
center
novo mesto. d.o.o

Izdao: *Razvojni center Novo mesto d.o.o.*

Tekst: *Igor Vizjak*

Uredio: *Simon Kovačič*

Fotografije: *arhive projekata Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine, STAP-a, RDO JVS i projekta „TREBIŽAT HERITAGE TRAILS“*

Novo mesto, septembar 2013

“TREBIŽAT HERITAGE TRAILS”

<i>Izvodioci i partneri</i>	3
<i>Putovima baštine</i>	4
<i>Rezultati</i>	6
<i>Posjeta Dolenskoj i Beloj krajini</i>	8
<i>Obavješćavanje</i>	10
<i>Baštinu treba očuvati</i>	11
<i>Preporuka gostu</i>	14
<i>Slapovi Kravice</i>	17

MEDNARODNO RAZVOJNO
SODELOVANJE SLOVENIJE
SLOVENIA'S DEVELOPMENT
COOPERATION

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA GOSPODARSKI
RAZVOJ IN TEHNOLOGIJO

»TREBIŽAT HERITAGE TRAILS«

je projekt bilateralne mednarodne razvojne
suradnje Slovenije te Bosne i Hercegovine
na področju regionalnog razvoja
u 2013 godini

koji se izvodio na osnovi javnog poziva

za sufinanciranje projekata bilateralne
medunarodne razvojne pomoči Slovenije
državama u razvoju
na področju regionalnog razvoja.

Republike Slovenije
Ministarstva za gospodarski razvoj i tehnologiju
Kotnikova 5, 1000 Ljubljana

na području općina Ljubuški, Grude i Čapljina
u Hercegovini.

Bilten je dio projekta
»TREBIŽAT HERITAGE TRAILS«

Ljubuški: Kula Herceg Stjepana

Ljubuški: Humac – Galerija Majka

Čapljina: Počitelj

Čapljina: Park prirode Hutovo blato

Grude: Izvor Tihaljine

Grude: Crkva sv. Stafana u Gorici

Tri općine u Hercegovini, Grude, Ljubuški i Čapljinu povezuje rijeka, koja izvire kao Tihaljina, nastavlja kao Mlade, da bi dobila ime Trebižat. Nekada, a i sada, značajno je utjecala na život u tom djelu Hercegovine. U prošlosti su na njoj bile mlinice i stupe. Sve naokolo su brojni ostaci nemirne prošlosti, tragovi oskudnog života i bogate kulture. Tu gdje je priroda stvorila slapove Kravice na Trebižatu i Hutovo blato, sasvim blizu Međugorja, nedaleko od Mostara, u zaleđu Jadrana raste destinacija „Srce Hercegovine“.

IZVODIOCI I PARTNERI

- Prijavitelj i izvoditelj: Razvojni center Novo mesto d.o.o.
Ljubljanska cesta 26
8000 Novo mesto
Slovenija
tel. +386 33 72 980
fax + 386 33 72 981
www.rc-nm.si
razvojni.center.nm@siol.net
Odgovorna osoba: mag. Mojca Špec Potočar, direktorica
- Voditelj: Igor Vizjak
tel. +386 33 72 986
mob. +386 31 657 604
igor.vizjak@rc-nm.si
- Suradnici: mag. Mojca Špec Potočar
Simon Kovačič
Vesna Kermc
- Vanjski suradnici
Studio MKA d.o.o.: dr. Marko Koščak
mag. Dušan Štepec
Matjaž Pavlin
- Vodeći partner u BiH: Hercegovački STAP - Udruga za regionalni i ruralni razvoj
ZrinskoFrankopanska bb
88320 Ljubuški
Bosna i Hercegovina
te./fax +387 39 830 030
www.stap.ba
info@stap.ba
Odgovorna osoba: Davorin Medić, predsjednik
- Koordinator: Frano Planinić, manager STAP Turističkog infocentra
ZrinskoFrankopanska bb
88320 Ljubuški
Bosna i Hercegovina
tel./fax +387 39833 030
mob. +387 63 521 012
frano.planinic@stap.ba

Projekt je podržala Regionalne razvojne agencije za Hercegovinu – REDAH iz Mostara.

U Jugoistočnoj Sloveniji, jednoj od 12 slovenskih regija, je prije 15 godina, (prije članstva Slovenije u EU) započeo Heritage trails projekat nazvan „Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine“. Taj je projekt djelomice financirala Europska zajednica.

Projekt u kome je bio stručni izvoditelj „ECOTOURISM“ iz Londona bio je započet početkom 1996 a završen krajem 2008 godine. Njegova implementacija je trajala punih 12 godina. Tim projektom je Dolenjska i Bela krajina postala prepoznatljiva na turističkoj mapi Slovenije i šire.

Dvanaest (kasnije šesnaest) općina Dolenjske i Bele krajine sklopilo je sporazum o suradnji, stvoren je bio prepoznat regijski proizvod u trendu održivog turizma, projekt je dobio profesionalnog voditelja, uspostavljene su bile značajne institucionalne veze sa ministarstvima, agencijama i touroperatorima, izrađeni su bili promocijski materijali, internetna stranica (www.slovenia-heritage.net), sprovedene su bile značajne promocijske aktivnosti u Sloveniji i u međunarodnom prostoru, obučeno je bilo više od 600 ponudnika, za preko 80 evidentiranih lokacija prirodne i kulturne baštine je bila izrađena analiza održivih kapaciteta, počelo je označivanje lokacija koje su bile spremne primiti goste, napravljen je turistički vodič. Projekt se proširio unutar regije, van regije i preko slovenskih granica (Hrvatska, Srbija, Makedonija, Bosna i Hercegovina). Projekt je generirao nove projekte (Heritage Trails Net, Aktivna e-Dolenjska, Revitalizacija tradicionalnih kuća za potrebe stacionarnog turizma, Cjelovita turistička ponuda destinacije – Dolenjska.eu). Sam projekt Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine je bilo završen 2009, godine, ostali projekti u 2011 godini. Tada se započelo i sa aktivnostima za stvaranje regijske destinacijske organizacije (RDO).

Danas su Putovi baštine jedan od pet integralnih turističkih produkata regije odnosno zajedničke destinacije 21 općine Jugoistočne Slovenije (www.visitdolenjska.eu). Jako javno-privatno i nevladino partnerstvo stvoreno tekom projekta je posle završetka projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine nastavilo radom na programima LEADER i revitalizaciji ruralnog prostora.

Prije nekoliko vremena je bio na području općina Grude, Ljubuški i Čapljina u Hercegovini započet projekt Razvoj putova baštine na Trebižatu – Srce Hercegovine. I taj projekt podupire EU odnosno njegovo izaslanstvo u Bosni i Hercegovini u okviru „EU potpore ekonomskom razvitku Bosni i Hercegovini“. Cilj projekta koji implementira Regionalna razvojna agencija REDAH iz Mostara je pridonijeti gospodarskom razvitku Hercegovine kao turističke regije.

Dugoročna vizija je, da postane područje triju općina Grude, Ljubuški i Čapljina, koje povezuje Trebižat, regionalno ali i šire poznata turistička destinacija po prirodnim i kulturno povijesnim atrakcijama, po zanimljivom spoju ljepote netaknute prirode i kulturno povijesnih turističkih atrakcija, sa bogatom ponudom aktivnog odmora. Područje THT želi postati turistička destinacija, koja će na svojevrsan način biti najbolji turistički promotor avtohtone gastronomske ponude zdrave hrane, te turističkih resursa vezanih za kulturu života i rada, tradicije i običaja ovoga područja (Razvoj marketing strategije i plana promocije).

Cilj projekta Revitalizacija ruralnog prostora uključivanjem prirodne i kulturne baštine – „TREBIŽAT HERITAGE TRAILS“, koji se izvodi u okviru javnog poziva Ministarstva za gospodarski razvoj i tehnologiju Republike Slovenije, je u prenošenju prakse i iskustava slovenskih partnera, stečenih uprojektu Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine te prenošenju tih u druge sredine, kao i izrada određenih stručnih podloga koje podupiru aktivnosti već započetog projekta THT u BiH.

Rezultati projekta Revitalizacija ruralnog prostora uključivanjem prirodne i kulturne baštine u turističku ponudu – „TREBIŽAT HERITAGE TRAILS“ su:

8. – 11.7.2013 održane su radionice u Ljubuškom, na kojima su bile obrađene slijedeće teme:

- Predstavljanje bilateralne suradnje i projekta Revitalizacija ruralnog prostora uključivanjem prirodne i kulturne baštine u turističku ponudu – „TREBIŽAT HERITAGE TRAILS“
- Od projekta „Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine“ do destinacijskog produkta „Putovima baštine“
- Održivi razvoj turizma - presuda kapaciteta podnošljivosti
- Kriteriji i standardi za uključivanje turističkih ponudnika u ponudu destinacije
- Parametri za uspostavu turističke destinacije
- Instrukcionalni okvir za postavljanje destinacije
- Upotreba inovativnih IKT pristupa i tehnologija na primjeru RDO Dolenjske.
- Inoviranje turističke ponude destinacije
- Potrebni uslovi za dostizanje kvaliteta lokaliteta baštine sa vidika očuvanja održivog razvoja te revitalizacije baštine – primjeri dobre prakse.

6. – 10.7.2013 izvodio se terenski rad na lokalitetima prirodne i kulturne baštine koje su predložile općine Ljubuški, Grude i Čapljina, izvršeno prikupljanje podataka i informacija za izradu ocjene podnošljivosti kapaciteta. Svaka od predloženih lokacija se proučavala sa više vidika: održivosti, turističkog, baštinskog infrastrukturnog i poduzetničkog vidika. Posjećene su bile lokacije, koje su već stavljene u turističku ponudu na projektnom području u Hercegovini:

- Samostan i svetište na Humcu sa arheološkom zbirkom i Galerijom Majka (KB)
- Kula Herceg Stjepana (KB)
- Slapovi Kravice (PB)
- Slap Kočuša (PB)
- Ljubuški – grad (KB)
- Crkva sv. Katarine u Grudama (KB)
- Crkva sv. Stefana u Gorici (KB)
- Jezero Krenica (PB)
- Peć Mlini – izvor rijeke Tihaljine (PB)
- Ravliča pećina – podzemna jama (KB)
- Mogorjelo – Villa Rustica (KB)
- Stari grad Gabela (KB)
- Park prirode Hutovo blato (PB)
- Počitelj – povijesno gradsko jezgro (KB)
- Čapljina - grad

11.7.2013 održana je konferencija za novinare na Kravicama, na kojoj su javnosti predstavljene poziv za bilateralnu međunarodnu suradnju Ministarstva za gospodarski razvoj i tehnologiju Republike Slovenije sa državama u razvoju na području regionalnog razvoja i projekt Revitalizacija ruralnog prostora uključivanjem prirodne i kulturne baštine u turističku ponudu – „TREBIŽAT HERITAGE TRAILS“ sa projektnim aktivnostima, koje će se sprovesti u općinama Grude, Ljubuški i Čapljina u Hercegovini u okviru suradnje između Slovenije i Bosne i Hercegovine.

25. – 27.7.2013 izvodio se terenski rad na lokalitetu Slapovi Kravice i razgovor – radionica sa predstavnicima institucija i dionicima koji su odgovorni za održavanje i razvoj lokaliteta i njegove ponude. Prikupljeni su bili podaci i informacije za izradu prijedloga smjernica plana upravljanja sa lokalitetom Slapovi Kravice.

U okviru projektnih aktivnosti su bile izrađene tri stručne podloge:

- Izveštaj za ocjenu nosivih kapaciteta – detaljna ocjena pojedinih lokaliteta sa vidika nosivih kapaciteta, kvalitete baštine, turističkog vidika i infrastrukturnog te poduzetničkog vidika. Tu je fazu trebalo izvesti prije uključivanja prirodnih i kulturno-povijesnih znamenitosti u turističku ponudu, pa se izveštaj ne odnosi na selekciju predloženih lokaliteta i njihovu spremnost da prime goste, nego daje prijedloge i napomene za njihovo uređenje.
- Prijedlog implementacija standarda i kriterija kvalitete turističke ponude destinacije koji ne znači još jednu kategorizaciju turističke ponude, nego daje osnove za ocjenjivanje ugostiteljske ponude i baštine u smislu preporuka destinacije svojim gostima.
- Prijedlog smjernica za plan upravljanja na lokalitetu Kravice, koji sastoji od prijedloga vizije, prioriteta i specifičnih ciljeva te implementacije sa akcijskim planom aktivnosti.

12. – 15.9.2013 je studijska grupa projektnoga područja u BiH posjetila Dolenjsku i Belu krajinu. Partnerima su bili predstavljeni primjeri prakse projekta „Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine“, koji su bili brižno odabrani u usporedbi sa prirodnom i kulturno-povijesnom baštinom koja je uključenu u ponudu destinacije „Srce Hercegovine“. Studijski put je vodio projektne partnere u posjet: Krajinskog parka Kolpa (primjer informacionog centra i plana upravljanja), tradicionalne ponude u Krajinskom parku Lahinja, lokalcije kulturne baštine Tri fare u Rosalnicama, zamka i muzeja u Metlici, Susjedske zidanice u Drašičima, stare škole u Radovici, seoskog imanja Plavica gdje se gaji i prerađuje ljekovito bilje, vinorodnog okoliša Grčevje, gdje je prikazan inovativni turistički produkt „Turizam u zidanicama“ i primjer revitalizacija tradicionalnih zidanica i seoskog imanja za turističku ponudu, gradskog jezgra Novo mesto, Đavoljeg tornja i muzeja „oldtajmera“ u Soteski, Žužemberka gdje je u obnavljanju stari zamak grofova Auersperga, kartuzije Pleterje i skanska sa preko 100 godina starim imanjem, Kostanjeviške jame i galerije Božidara Jakca u zamku u Kostanjevici na rijeci Krki.

27.9. 2013 održana je radionica u Ljubuškom, na kojoj su bili predstavljeni rezultati projekta i stručne podloge, gdje se vodio i razgovor sa Regionalnom razvojnom agencijom za Hercegovinu REDAH iz Mostara o mogućoj daljnjoj suradnji. Javnosti u BIH su bili predstavljeni rezultati projekta bilateralne međunarodne razvojne suradnje Slovenije sa Bosnom i Hercegovinom „Revitalizacija ruralnog prostora uključivanjem prirodne i kulturne baštine u turističku ponudu Trebižaz Heritage Trails“.

Samim projektom nije bila predviđena izrada promotivnog materijala. Na projekt bilateralne međunarodne suradnje Republike Slovenije, Ministarstva za gospodarski razvoj i tehnologiju sa Bosnom i Hercegovinom i suradnju Razvojnog centra Novo mesto d.o.o. i Hercegovačkog STAPA ukazuje Bilten „TREBIŽAT HERITAGE TRAILS“.

POSJETA DOLENJSKOJ I BELOJ KRAJINI

Osam članova studijske grupe iz Gruda, Ljubuškog i Čapljine od 12.9.2013 do 15.9.2013 posjetilo je Dolenjsku i Belu krajinu gdje su se upoznali sa praksom projekata „Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine“. Posjetili su:

Krajinski park Kolpa, Sokčev dvor

Kostanjevica, Kostanjeviška jama

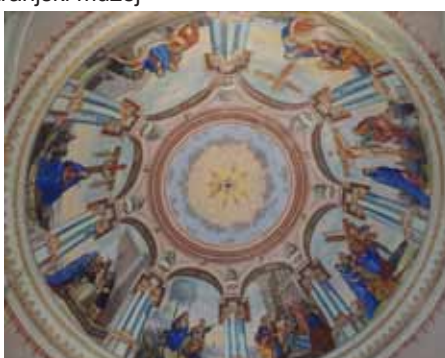
Krajinski park Lahinja, Pusti Gradec

Metlika, Belokranjski muzej

Rosalnice, Tri fare

Soteska, Zbirka starodobnikov

Soteska, Hudičev turn

Grad Žužemberk

Drašiči, Sosedska zidanica

Skansen Pleterje

Radovica, Osnovna šola Brihtna glava

Matjaževa domačija

Podturn, Zeliščarska kmetija

Kostanjevica, Galerija Božidarja Jakca

Kartuzija Pleterje

radio ljubski Uхватite naš val na 99,4 MHz

FOTO/AUDIO: Turistička suradnja Slovenije i Hercegovine

Projekt Trebižat Heritage Trails – Revitalizacija ruralnog prostora uključivanjem prirodne i kulturne baštine u turističku ponudu realizira se na području općina Ljubuski, Čapljina i Grude.

Projekt se zasniva na partnerskoj suradnji za regionalni i ruralni razvoj Hercegovinskih Starih Ljubuski, REDAH Mostar, Razvojnog centra i Novog mesta, a u okviru bilateralne pomoći Slovenije Bosni i Hercegovini na području regionalnog razvoja. U sklopu ovog projekta u Gradačkoj vijećnici u Ljubuskom 6. srpnja je počeo informativni trening na kojem su se iskazale potrebe i mogućnosti turizma u kojem su uključeni predstavnici lokalne zajednice i stručnjaci iz Slovenije. Ovo je prvi korak u realizaciji projekta „Trebizat Heritage Trails“.

Dušan Štepec, Igor Vlagić i Simon Kovčič iz razvojnog centra Novo mesto. Rezultati su predstavljani pred vijećnicom na 24. srpnja 2013. godine. Na sastanku su prisutni predstavnici razvojnih centara iz Slovenije, Bosne i Hercegovine, te predstavnici lokalne zajednice u Ljubuskom i Grudama. Na sastanku su prisutni predstavnici razvojnih centara iz Slovenije, Bosne i Hercegovine, te predstavnici lokalne zajednice u Ljubuskom i Grudama.

Bardot i otkrivena Hercegovina sela Međugorja Braninje i Penava.

- Sudionici projekta na sastanku održanom 24. srpnja 2013. godine u Gradačkoj vijećnici u Ljubuskom
- BAJRAM ŠERIF MUHAMEDIĆ OLSUN
- BiH sprema sankcije zbog zabrane uvoza?
- Klimatske promjene obješte "neuro"
- RLJ I NAJNAK Treće okupljanje Brijuna

Prenijeti turistička iskustva Slovenije u Hercegovinu

PROJEKT ima za cilj uključivanje baštine, prirodne i kulturne, u turistički proizvod. Pozitivna iskustva iz Slovenije trebamo primijeniti kod nas

Gradačkoj vijećnici u Ljubuskom održavaju se informativne radionice o sklopu projekta „Trebizat Heritage Trails“, u sklopu bilateralne pomoći Slovenije Bosni i Hercegovini. U sklopu ovog projekta u Gradačkoj vijećnici u Ljubuskom 6. srpnja je počeo informativni trening na kojem su se iskazale potrebe i mogućnosti turizma u kojem su uključeni predstavnici lokalne zajednice i stručnjaci iz Slovenije. Ovo je prvi korak u realizaciji projekta „Trebizat Heritage Trails“.

Dušan Štepec, Igor Vlagić i Simon Kovčič iz razvojnog centra Novo mesto. Rezultati su predstavljani pred vijećnicom na 24. srpnja 2013. godine. Na sastanku su prisutni predstavnici razvojnih centara iz Slovenije, Bosne i Hercegovine, te predstavnici lokalne zajednice u Ljubuskom i Grudama.

Bardot i otkrivena Hercegovina sela Međugorja Braninje i Penava.

uz foto: Radio Ljubuski

Hercegovinu treba vratiti na svjetsku kartu poželjnih odredišta za turiste

VRIJEDAN PROJEKT – Revitalizacija ruralnog prostora uključivanjem prirodne i kulturne baštine u turističku ponudu, odnosno „Trebizat Heritage Trails“ vrijedan 53.693 eura

Gradačkoj vijećnici u Ljubuskom održavaju se informativne radionice o sklopu projekta „Trebizat Heritage Trails“, u sklopu bilateralne pomoći Slovenije Bosni i Hercegovini. U sklopu ovog projekta u Gradačkoj vijećnici u Ljubuskom 6. srpnja je počeo informativni trening na kojem su se iskazale potrebe i mogućnosti turizma u kojem su uključeni predstavnici lokalne zajednice i stručnjaci iz Slovenije. Ovo je prvi korak u realizaciji projekta „Trebizat Heritage Trails“.

Dušan Štepec, Igor Vlagić i Simon Kovčič iz razvojnog centra Novo mesto. Rezultati su predstavljani pred vijećnicom na 24. srpnja 2013. godine. Na sastanku su prisutni predstavnici razvojnih centara iz Slovenije, Bosne i Hercegovine, te predstavnici lokalne zajednice u Ljubuskom i Grudama.

Bardot i otkrivena Hercegovina sela Međugorja Braninje i Penava.

uz foto: Radio Ljubuski

LJUBUSKI VJEŠNIK

CNN VEČERNJI DNEVNIK.HR MTV POSLOVNI INFO HRT CINESTAR BH RUKOMET

Pretraži

Naslovnica Ljubuski Novosti

Sudionici projekta „Trebizat Heritage Trails“ na prijemu kod načelnika Barbarića

Sudionici projekta "Trebizat Heritage Trails" na prijemu kod načelnika Barbarića

Cetrvek, 11. srpnja 2013. 12:53 Napisala: Radio Ljubuski Komentarje: prvi

Danas je načelnik općine Ljubuski Nevenko Barbarić primio organizatore i sudionike projekta „Trebizat Heritage Trails“, predstavnike Razvojnog centra Novo mesto iz Slovenije i Udruge za regionalni i ruralni razvoj Hercegovinski STAP.

Osim toga značajak ovog projekta je da je to jedini projekt ove vrste koji se realizira u sklopu bilateralne međunarodne razvojne pomoći Republike Slovenije Bosni i Hercegovini. Svoim iskustvima gosti iz Slovenije predstavili su tijekom održavanja trodnevnih radionica koje su se održale u ljubuskoj gradskoj vijećnici a same rezultate procjene nosivosti turističkog kapaciteta predstavili će danas na tiskovnoj konferenciji koja će

Postizanje željenih ciljeva projekta „TREBIŽAT HERITAGE TRAILS“ i ostvarenje dugoročne vizije destinacije „SRCE HERCEGOVINE“ zavisi i od toga koliko lokalno stanovništvo prepoznaje i cijeni svoju baštinu i koliko se njome poistovjećuje. Turisti koji žele vidjeti Trebižat, Kravice, Hutovo blato, Počitelj, izvor Tihaljine, ... Hercegovinu prije svega žele upoznati lokalno stanovništvo, njihov život, navike i običaje, tradiciju, kušati „domaću“ hranu, čuti priču o duhanu, gänge i doživjeti nešto, što drugdje ne mogu dobiti.

BAŠTINU TREBA OČUVATI

Baština je danas značajni dio turističke ponude. Uključivanjem baštine u turističku ponudu ta je podvrgnuta fizičkom i ekonomskom utjecaju, prenatrpanosti. To ima i kulturni i socijalni utjecaj na lokalno stanovništvo. Značajni, više puta štetni, su utjecaji pripreme baštine za prijem gostiju. Struka kod toga nije uvijek ili nije prisutna u dovoljnoj mjeri. Kvaliteta i potencijal baštine su više pute previše komercijalizirani.

To ima utjecaja na održivost produkta „Putovima baštine“.

Namjera procjene kapaciteta podnošljivosti je u osiguranju, da posjetitelji i gosti koje produkt privlači neće imati štetan utjecaj na vrijednost koja se teško vraća. Ta je ocjena važna i doprinosi održavanju kulturne i prirodne baštine. Održavanjem raste, dok se bez održavanja potencijal lokacije gubi. Jedno od ključnih oruđa za očuvanje baštine je njezina interpretacija. Implementacija baštine je važan element za postizanje lokalnog identiteta i od iznimnog je značaja za njezino očuvanje.

U okviru projekta Revitalizacija ruralnog prostora uključivanjem prirodne i kulturne baštine u turističku ponudu – „TREBIŽA HERITAGE TRAILS“ izrađena je ocjena nosivih kapaciteta svih predloženih lokacija prirodne i kulturno povijesne baštine u općinama Grude, Ljubuški i Čapljina. Izrađena je evaluacija predloženih lokaliteta i prenijet odgovarajući know-how, vezan za izradu nosivog kapaciteta lokacija koje se budu tek uključivale u turističku ponudu. U izradu ocjene nosivih kapaciteta su bile uključene sve informacije koje su bile izvođaču dostupne. Često su izostale informacije, koje bi trebao predati upravitelj lokaliteta, jer toga (u formalnom smislu) u najviše slučajeva predložene lokacije nisu imale.

Iako su predložene lokacije prirodne i kulturne baštine već stavljene u turističku ponudu destinacije, izvođač ih je svejedno kategorizirao prema određenim kriterijima, koji ukazuju na dostupnost, uređenje, interpretaciju, signalizaciju i ponudu u tri kategorije: I. dostupna odmah uz potrebna manja uređenja, II. potrebna uređenja, koja se mogu obaviti u roku do 2 godine i III. potrebna veća uređenja za koje je potrebnih više od 2 godine, kod čega je uvažavao i potrebno vrijeme i obim potrebnih radova za uređenje pojedinih lokaliteta. Za svaku lokaciju je predložio i prijedlog uređenja. Sve predložene lokacije baštine su ocijenjene i sa turističkog i baštinskog gledišta. Turistički vidik primjenjuje sadržaj, priču, doživljaje, aktivnosti, promociju, povezivanje drugim lokalitetima spremnost za prijem turista i moguća ograničenja, dok vidik baštine uključuje pravni status baštine (nivo zaštite), stručnu interpretaciju, stručnost izvedenih fizičkih intervencija i plan upravljanja lokaliteta. Ocjenjivalo se i infrastrukturno uređenje lokacija i pristup i sam potencijal lokacija.

Slapovi Kravice

Mogorjelo Villa Rustica

Lokacija PKB	Nosivi kapacitet	Kvaliteta baštine	Turistički vidik	Infrastrukturni i ekon. vidik
<i>Mogorjelo Villa Rustica</i>	II.	II.	II.	II.
<i>Stari grad Gabela</i>	III.	III.	III.	II.
<i>Počitelj – povijesno gradsko jezgro</i>	I.	II.	I.	I.
<i>Park prirode Hutovo blato</i>	I.	II.	I.	I.
<i>Čapljina - grad</i>	II.	III.	III.	I.
<i>Peć – Mlini – izvor rijeke Tihaljine</i>	II.	II.	II.	I.
<i>Jezero Krenica</i>	II.	III.	III.	II.
<i>Ravlića pećina – podzemna jama</i>	III.	III.	II.	II.
<i>Crkva sv. Stefana u Gorici</i>	I.	II.	I.	I.
<i>Crkva sv. Katarine u Grudama</i>	I.	III.	I.	I.
<i>Kula Herceg Stjepana</i>	II.	II.	III.	II.
<i>Samostan i svetište na Humcu sa arheološkom zbirkom i galerijom Majka</i>	I.	II.	I.	I.
<i>Slapovi Kravice</i>	II.	II.	II.	II.
<i>Slap Kočuša</i>	II.	II.	II.	II.
<i>Ljubuški - grad</i>	II.	III.	II.	II.

Ocjene nosivih kapaciteta ukazuju, da većina predloženih lokaliteta prirodne i kulturno povijesne baštine, koje se već promoviraju kao turistička ponuda, nisu posve spremne za prijem gostiju i da su potrebna određena uređenja, kako ne bi došlo do njihove devastacije ili ugrožavanja posjetitelja. Može se zaključiti, da su uz potrebna manja uređenja sposobne primiti goste one lokacije, koje imaju upravitelja (Počitelj – povijesno gradsko jezgro, Park prirode Hutovo blato, Crkva sv. Stefana u Gorici, Crkva sv. Katarine u Grudama, Samostan i svetište na Humcu sa arheološkom zbirkom i galerijom Majka).

Iako su mnoge od predloženih lokacija sa gledišta baštine veoma dragocjene, u ocjeni se ispostavilo manjak njihove stručne interpretacije, odsutnost struke u njihovom uređenju kao i nedostaci u njihovom upravljanju. Izvođač projekta usprkos izraženim željama nije uspio uspostaviti kontakt sa stručnim službama za zaštitu prirodne i kulturne baštine, iako je njezina suradnja u pripremi i uključivanju prirodne i kulturno povijesne baštine u turističku ponudu nužna. Sa turističkog vidika su najbolje ocjenjene lokacije koje su spremne za prijem gostiju, imaju dobru interpretaciju i priču, predstavljaju doživljaj i mogu se uplesti u zanimljiv turistički produkt (svi lokaliteti, koji su dobili najvišu ocjenu i sa stanovišta nosivih kapaciteta).

Prilaz predloženim lokalitetima je u većini slučajeva dobar (to važi za pojedine lokalitete i gradove) dok su zapaženi nedostaci u samoj infrastrukturi lokaliteta (prikupljanje otpada, uređenje parkinga i sanitarnih čvorova, potrebna su uređenja za sigurnost posjetitelja, manjak interpretativnih panoa), Potencijali lokaliteta se u većini slučajeva koristi, ali ne u dovoljnoj mjeri ili u pravom smjeru. Potencijal pojedinih lokaliteta su mnogo veći nego što su korišteni (Magorjelo – Villa Rustica, Ravlića pećina, Stari grad Gabela, Kula Herceg Stjepana pa i Trebižat i Kravice). Pojedini lokaliteti nisu posve istraženi (primjerice Ravlića pećina – podzemna jama, Mogorjelo Villa Rustica, Stari grad Gabela) pa bi to bilo potrebno poštivati i kada se stavljaju u turističku ponudu. Sa turističkog vidika veoma je značajna i ponuda autohtonih proizvoda, koja na većini lokaliteta nije bila prisutna. Nudili su se suveniri vezani za Međugorje, a ne i suveniri, koji reprezentiraju destinaciju i lokalitet.

Na nekim lokalitetima (Slapovi Kravice) su u sezoni održivost odnosno njezin nosivi kapacitet već narušeni. Treba naći načina, da gosti dolaze i da se vraćaju, jer imaju što vidjeti i doživjeti.

Sva zapažanja i prijedloge iz ocjene nosivih kapaciteta ukazuju da imaju Grude, Ljubuški i Čapljina iznimnu prirodnu i kulturnu baštinu koje je uz određena potrebna uređenja i organizaciju spremna primiti goste, ali na način da bude očuvana i dobro (stručno) interpretirana.

Jezero Krenica

Grad Čapljina

Samostan i svetište na Humcu sa arheološkom zbirkom i galerijom Majka

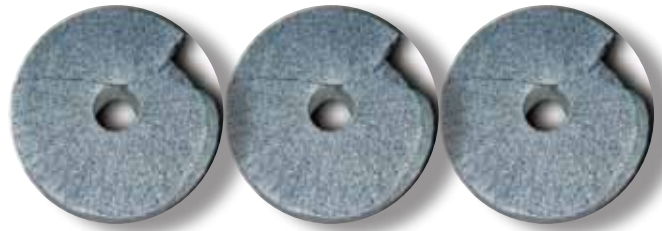
Crkva sv. Katarine u Grudama

Kako u Sloveniji i u Bosni i Hercegovini postoji zvanični sistem kategorizacije turističkih objekata i prije svega ugostiteljske ponude. „Zvijezdice“, i drugi znakovi kvalitete u turizmu (jabuke, kuharske kape, ...) predstavljaju standard, koji je već prepoznatljiv. Gosti unaprijed znaju šta se „krije“ iza njih, šta podrazumijeva tri, četiri ili pet zvjezdica. Svi standardi kvalitete u turizmu temelje na provjerljivim mjerljivim ili iskustvenim rezultatima i razvojno su orijentirani. Standard kvalitete nije samo pravilo. Daje i usmjerenja i tumači postupke za izvođenje djelatnosti i postizanje željenog nivoa rezultata.

Stručnom podlogom Implementacija standarda i kriterija kvalitete turističke ponude destinacije koja je bila izrađena u projektu predlaže se uvođenje lokalnog – destinacijskog standarda kvalitete turističke ponude.

Kada se Jugoistočna Slovenija organizirala kao turistička destinacija prepoznata je potreba, da se između ponude, ponudnika i produkata koje je promovirala posebno istakne one koje treba preporučiti. Preporuka znači ispunjenje obećanja, da će gost doživjeti „drugačije doživljaje“, koji su u sloganu destinacije. Lokalni znak kvalitete ističe samo najbolje, to što je za destinacijsku ponudu specifično. Dolenjska, Bela krajina i Kočevsko-ribniška su kao zajednička destinacija prepoznale kao svoj lokalni znak kvalitete - preporuke gostu „zlatne jagode“, koje predstavljaju stilizirane staklene jagode nađene na tlu destinacije, upletene u ogrlice i koje predstavljaju arheološku baštinu iz 4. stoljeća prije naše ere, prepoznatu i na području Europe. Pet stiliziranih zlatnih jagoda, svaka u svojoj boji upletenih u ogrlicu/lančić predstavlja i logotip destinacije a i pet glavnih turističkih proizvoda destinacije. Preporuke gostima daju se samo na web sajtu destinacije, gdje traži i dobiva informacije o turističkoj ponudi destinacije sve više potencijalnih gostiju. Preporuka možda nije toliko zanimljiva za domaće koliko za strane goste, koji njome dobiju još jednu (cjelovitiju, potpuniju) informaciju o destinaciji ili produktu za koji se zanimaju.

destinacije „Srce Hercegovine“ je istaći posebno kvalitetnu ponudu destinacije, preporučiti je gostu, podstaknuti inovativnost ponudnika kod stvaranja turističke ponude i motivirati ih za obogaćivanje i unapređivanje ponude. Preporuka može na taj način predstavljati i mogućnost za stvaranje destinacijskog branda.

S obzirom da općine Grude, Ljubuški i Čapljina tek formiraju zajedničku turističku ponudu, destinaciju i njezine atribute preporučuje se, da se u osmišljavanju lokalnog znaka kvalitete oslone na to što ih povezuje, rijeku Trebižat i njezino značenje za život sa rijekom. Nekada je bilo na Trebižatu puno mlinica. Danas su rijetko očuvana i veoma dragocjena baština. Kao lokalni znak kvalitete može se prepoznati mlinski kamen koji treba grafičko obraditi. Više stiliziranih mlinskih kamena znači i višu kvalitetu – bolju preporuka gostu.

Gosti očekuju nešto više od svakidašnjeg. Što ima na području Gruda, Ljubuškog i Čapljine a da to ili nešto slično gost ne može dobiti, vidjeti, doživjeti nigdje drugdje? Ima puno toga. Neka se preporučimo samo najbolje.

Stručna podloga preporučuje, da se lokalnim

znakom kvalitete preporučiti gostu za sada najbolju ugostiteljsku ponudu i kulturnu i prirodnu baštinu. Kasnije se može lokalni znak kvalitete prenijeti i na turističke proizvode i ostalu ponudu.

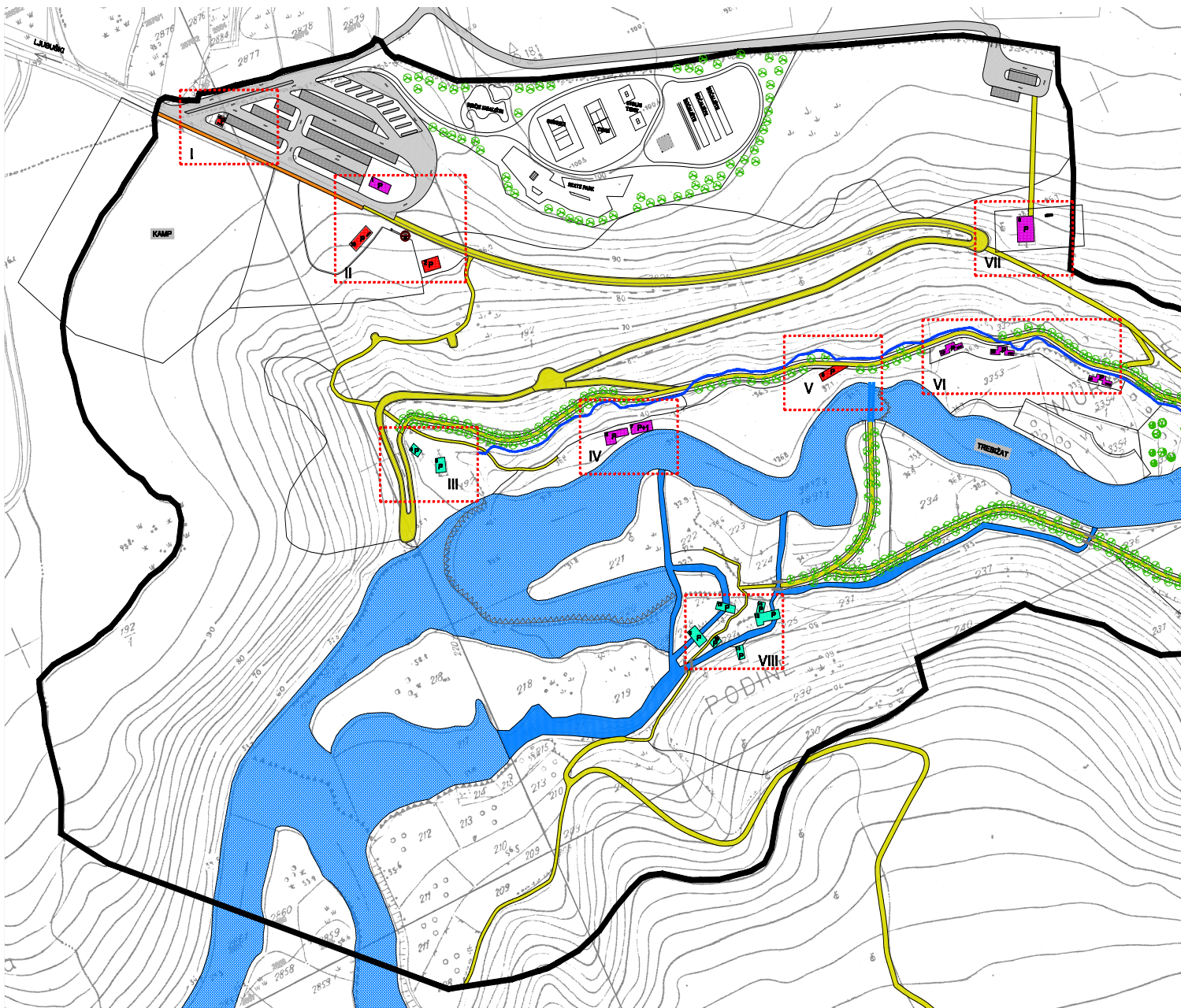
Lokalni znak kvalitete ne ulazi na polje stacionarnih kapaciteta, koje su već kategorizirane i označene u skladu sa valjanim propisima. Svi valjani standardi primjenjuju i poštuju se. U BiH postoji kategorizacija svih prehrambenih obrata i restorana.

Predlaže se, da se lokalnim znakom kvalitete ugostiteljske ponude posebno istakne: prepoznatljivost kvalitetne ponude u okolišu, „kućna“ jela koja prezentiraju destinaciju, vina koja prezentiraju destinaciju, bezalkoholni napitci koji prezentiraju destinaciju, jelovnik u više stranih jezika, ugodan ambijent, obučenost posluge, informiranje gosta o ponudi u okolini, pristup gostu. Isto tako se predlaže, da se lokalnim znakom kvalitete preporučiti posjeta samo najboljih i najatraktivnijih lokaliteta prirodne i kulturne baštine. Kod ocjenjivanja tih mogu se primijeniti kriteriji, koji ukazuju na status baštine (prepoznata kao baština, baština lokalnog značenja ili baština nacionalnog značenja), stručnost obrade, interpretacija, opremljenost (označivanje, pristup, promocijski materijali, vođenje), infrastruktura, značenje za ulogu i povijest destinacije, potencijal baštine. Za svaku lokaciju bi bilo potrebno prije ocjenjivanja kvaliteta i uključivanja u referentnu ponudu izraditi i presudu održivih kapaciteta koja ukazuje na fizički i društveni dio presude. U presudu bi svakako morala biti uključena i struka koja se bavi zaštitom baštine.

Lokalni znak kvalitete može se dodijeliti samo najboljoj ugostiteljskoj ponudi koja promovira destinaciju i prirodnim i kulturno-povijesnim znamenitostima najvišeg ranga. Preporuka nije jednom za sva vremena. Turističku ponudu treba provjeravati. Preporuka se može dodijeliti ili oduzeti. Potrebno je pratiti posjet i ocjene posjetitelja te u što većoj mjeri te uključiti u preporuke. Treba usavršavati ponudu i dizati (prilagođavati) standard kvalitete.

Predlaže se, da se što prije oformiti destinaciju, postavi destinacijski management i stručno tijelo, koje će brinuti o lokalnom znaku kvalitete – preporukama koje destinacija daje gostima.

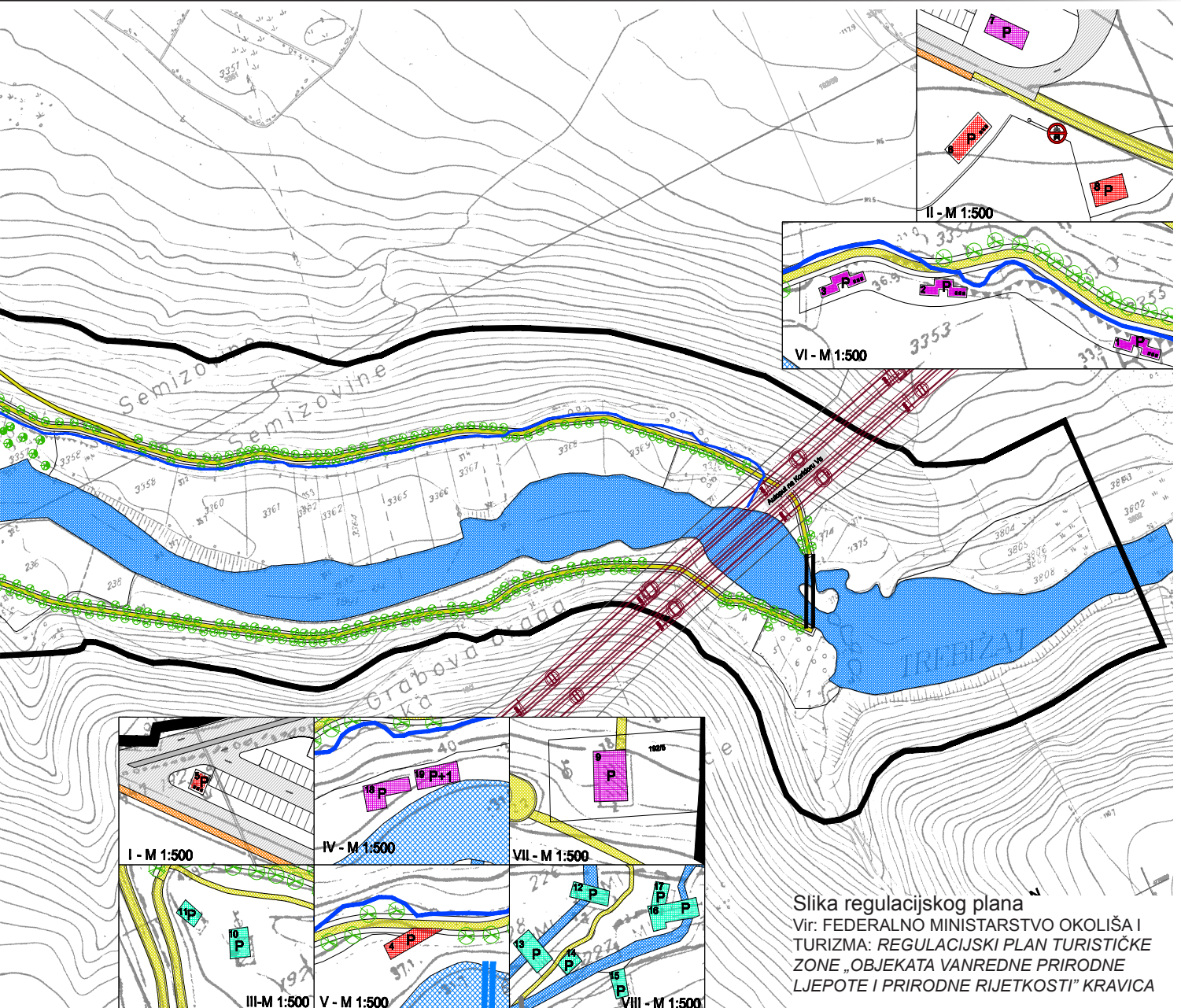
Hercegovački STAP, vodeći partner iz BiH je prekograničnu suradnju sa Slovenijom i Razvojnim centrom iz Novog mjesta uvjetovao i izradom smjernica za plan upravljanja Slapova Kravice, koji je od posebne važnosti zbog uređenja i očuvanja lokaliteta iznimne prirodne pa i kulturne baštine.

Namjena smjernica za plan upravljanja Kravica je u osnovnim uputama za upravljanje i opredjeljenju prijedloga vizije lokaliteta. Smjernice su urađene na temelju participativnog principa planiranja. Na žalost Razvojni centar Novo mesto d.o.o. nije u pripremi prijedloga smjernica uspio ostvariti sve željene i potrebne kontakte sa svim ključnim dionicima, ali je bio ostvaren dobar kontakt

sa općinom Ljubuški, Hercegovačkim STAP-om i ponudnicima ugostiteljskih i drugih usluga na lokalitetu.

Prijedlog smjernica upućuje odgovorne dionike i budućeg upravljača na potrebu, da se upravljanje lokalitetom proširi na čitav tok rijeke Trebižat. Takav dugoročni dokument, koji bi uključivao čitav tok rijeke Trebižat (Tihaljina, Mlade, Trebižat) je nužan, kako ne bi došlo na pojedinim lokalitetima, koji trebaju da se očuvaju pa i Kravicama do sličnih posljedica, koje su ustanovljene u Hutovom blatu zbog zahvata na rijeci Trebišnjici (Hutovom blatu prijeti ekološka katastrofa, Jutranji list, 3.8.2013).

Smjernice za izradu plana upravljanja Kravica ukazuju na rješenje slijedećih izazova i presija:

Slika regulacijskog plana
 Vir: FEDERALNO MINISTARSTVO OKOLIŠA I
 TURIZMA: REGULACIJSKI PLAN TURISTIČKE
 ZONE „OBJEKATA VANREDNE PRIRODNE
 LJEPOTE I PRIRODNE RIJETKOSTI“ KRAVICA

- upravljanje promjenama
- zaštita lokaliteta odnosno njegova konzervacija
- interpretacija, edukacija, istraživanje
- fizičku dostup
- upravljanje posjetiteljima.

Izazovi upravljanja lokalitetom (Trebizatom) su sigurno jedna od najvećih presija na lokalitetu Kravice. Predloženo je da se uspostavi stručno tijelo – partnerstvo svih ključnih sudionika, koje bi surađivalo u pripremi aktivnosti i nadziralo implementaciju godišnjih planova. Unutar svih presija ispostavljen je 31 izazov, predloženi su generalni i specifični ciljevi po pojedinim prioritetima za slijedeću sezonu i za dulji vremenski period (do 6 godina). Specifični

ciljevi za iduću sezonu su razrađeni do projektnih prijedloga, kako bi bili od što veće koristi upravitelju Kravica.

Kod izrade smjernice su se koristili već pripremljeni materijali i dokumenti vezani za Kravice. Detaljnija rješenja i planovi uređenja su dati Regulacijskim planom (Ecoplan Mostar, februar 2013). Smjericama upravljanja se predlaže, da upravitelj lokacije razmisli o proširenju parkirališta i za prijem automobila (kampera) umjesto igrališta, jer je taj tip turizma u porastu, a destinacija te ponude nema. Predlaže se, da bi Kravice bile info centar za čitav Trebižat odnosno destinaciju, pa bi bilo potrebno proširiti ponudu na lokalitetu sa sadržajima davanja informacijskih usluga, interpretacije Trebižata, Kravica i destinacije i sa ponudom prije svega autohtonih lokalnih proizvoda.

Lokalitet Slapova Kravice ima potencijal ali se ocjenom održivosti kapaciteta ustanovilo dosta slabosti i manjka, koje treba što prije otkloniti (nije reguliran promet, čišćenje i prikupljanje otpada, nije završen sanitarni čvor, nije riješeno prikupljanje i pročišćavanje otpadnih voda, nema organiziranog vođenja grupa, nije regulirana ponuda na lokalitetu, nisu riješeni imovinsko pravno odnosi, nije uređeno kupalište pa zbog toga dolazi do miješanja kupača sa ostalim gostima, ...). Veoma je bitno da je u fazi izrade smjernica prepoznat upravitelj lokaliteta – Parkovi d.o.o. koji je u augustu ove godine započeo radom.

Prijedlog smjernica za upravljanje Kravica daje i prijedlog dugoročne vizije:

„Slap Kravice na rijeci Trebižat biti će prepoznatljiva lokacija sa očuvanom i prezentiranom prirodnom i kulturnom baštinom, te zajedno sa vitalnim lokalnim zajednicama predstavljati će osnovu za stvaranje uslova za kvalitetan životi rad lokalnog stanovništva te ugođaj domaćih i stranih posjetitelja“.

Premda prepoznat i dobro posječen vodopad Kravice nikada nije uživao aktivnu zaštitu kao geološki spomenik prirode. Zatečeno stanje i 250.000 posjetitelja godišnje uglavnom u ljetnoj sezoni, u špici posjeta već prelazi granicu održivosti kapaciteta. Lokalitet se infrastrukturno oprema ali postojeća infrastruktura nije dovoljna. Na samom lokalitetu dolazi do miješanja kupača i drugih posjetitelja, slobodan je prilaz svakog posjetitelja do samoga slapa, ugostiteljski objekti kod slapa nisu primjereni.

Prijedlog smjernica identificira i analizira utjecaje, daje prijedlog razvojnih izazova, definira specifične ciljeve i strategije koje je potrebno izvesti za dostizanje postavljenih ciljeva. Akcijski nacrt i prioritizacija aktivnosti želi biti od što veće koristi kod upravljanja sa lokalitetom.

1. Pripremiti plan aktivnosti i finansijsku konstrukciju za 2014 godinu.
2. Uređenje komunalne infrastrukture uključujući sa septičkom jamom i bio prečišćivačem te spajanje iste sa već izgrađenim kanalizacijskim sistemom odnosno stavljanje u funkciju gornjeg i donjeg sanitarnog čvora sa odgovarajućim održavanjem
3. Uređenje svih prilaznih putova i sanacija svih prilaznih putova van „zvaničnih“ putova, zajedno sa sanacijom ograda.
4. Postavljanje informativno – interpretacijskih panoa za Trebižat i Kravice te ostalu ponudu u destinaciji „Srce Hercegovine“.
5. Postavljanje informacijsko – interpretacijskog centra za područje „Srce Hercegovine“, najprije u privremenom objektu, a kasnije kao konačno i funkcionalno rješenje.
6. Priprema prostorne dokumentacije za reguliranje privremenih ugostiteljskih objekata u zoni I.
7. Regulacija prometa i zaustavljanje svih vozila (osim dostave i osoba sa specijalnim potrebama odnosno invaliditetom) na ulazu u zaštićeno područje – parkirni plato.
8. Sklanjanje postojeće suvenirnice na dostupnom putu i stepenicama odnosno promijena i određenje njihovog sadržaja te dugoročno pozicioniranje, tako da se održava avtohtonost produkata „Srce Hercegovine“.

Ovo su samo neke od evidentiranih i nužno potrebnih aktivnosti, koje će trebati što prije izvesti u praksi i pod upraviteljstvom novoformiranog poduzeća Parkovi d.o.o., koje je preuzelo upravljanje. Iako je sad upravitelj poznat on neće moći samostalno riješiti sve probleme i izazove, pa je zato potrebno formiranje stručnog tijela, kao pomoć u prihvaćanju odluka a pogotovo i formiranje javno-privatnog partnerstva, koje je jedini garant, da će lokalitet Kravice biti i u buduću jedan od najsnažnijih, ako ne i najsnažniji turistički lokalitet u destinacije „Srce Hercegovine“. Sam lokalitet kao i ljudi oko njega, trebaju a i zaslužuju iskoristi potencijale i poduzetničke mogućnosti vezane za razvoj održivog turizma na Trebižatu i Kravicama.

www.rc-nm.si
www.stap.ba
www.mgrt.gov.si

